

Kajetan Gantar
HORACIJEVA
»SPOMLADAN-
SKA PESEM«
(C.IV 7)
V TREH
SLOVENSKIH
PREVODIH

Horacijeva »Spomladanska pesem« je bila ok. 1830 prvič prevedena v slovenščino. Prevajalec Stanko Vraz si je mukoma prizadeval posneti izvirni metrum, imel je tudi težave z razumevanjem izvirnega besedila, ki ga je skušal idealizirati v duhu romantike. Pol stoletja pozneje se na platnicah Škrabčevega Cvetja pojavi anonimen prevod iste pesmi (1883), ki preseneča z zvestobo izvirniku, z uspelim posnemanjem izvirnega metruma in s čistostjo slovenske diktije. Še pol stoletja pozneje izide ista pesem – hkrati z drugimi prepesnitvami Horacija – v postumni zbirki Amata Škerlja (1935), ki jo lahko označimo kot drzen eksperiment v iskanju čim popolnejšega podomačenja, čeprav je treba domačnosti na ljubo žrtvovati izvirni metrum in zadržani ton prvotne metaforike in diktije. Čeprav ta eksperiment izzove odklonilne kritike, pa hkrati spodbudi poglobljeno razmišljanje o načinih slovenjenja antične poezije. Po svoji odmevnosti v dnevnem in revialnem tisku se ta knjižica lahko kosa s katerim koli poznejšim prevodom tuje lirike v slovenščino. Ob primeru obravnavanih prevodov lahko opazimo, kako se slovenska prevajalska umetnost v teku stoletja premakne iz odmaknjenosti in anonimnosti v ospredje kulturnega dogajanja.

Rimski pesnik Horacij (*Quintus Horatius Flaccus*, 65–8 pr. n. št.) ni bil nikoli tujec na naših tleh. Z njegovimi odami so se naši izobraženci srečevali že v dijaških letih in se jih učili na pamet, njegove verze so pozneje radi citirali ob najrazličnejših priložnostih,¹ njegova *Ars Poetica* je – kakor drugod po Evropi – tudi pri nas dolgo veljala za najvišji zakonik poezije in je v tej vlogi zasenčila celo filozofsko veliko globlje utemeljeno Aristotelovo *Poetiko*. Zlasti v obdobju klasicizma, racionalizma in razsvetljenstva je Horacij zbujal občudovalce in posnemovalce, razlagalce in prevajalce širom po Evropi² – in vse to je odmevalo tudi v našem prostoru, o čemer priča korespondenca med Valentinom Vodnikom in Žigo Zoisom³ in sama motivika marsikatero Vodnikove pesmi, pa tudi številne obrobne epizode iz naše takratne kulturne zgodovine, kot npr. Linhartovo navdušenje ob odkritju dveh dozdevnih Horacijevih pesmi, za kateri se je kmalu izkazalo, da sta ponaredka,⁴ oživljanje sapfiške kitice in drugih metričnih obrazcev Horacijeve lirike v slovenskem izvirnem pesništvu,⁵ in podobno.

Če upoštevamo vse to, smo presenečeni ob ugotovitvi, da se prvi prevodi Horacija v slovenščino pojavijo sorazmerno pozno, šele v tridesetih letih 19. stoletja. Vzroka tej zapoznelosti sta po vsej verjetnosti dva. Prvič, že omejnena okoliščina, da so naši izobraženci pač že iz šole dobro poznali rimskega pesnika v samem izvirniku in da zato najbrž niso čutili tako močne potrebe po njegovi predstavitvi v slovenščini.⁶ Drugič pa so se duhovne energije naših maloštevilnih izobražencev, pesnikov in pisateljev, tedaj skoraj v celoti izčrpavale v ustvarjanju izvirnih slovenskih besedil, in je bilo spričo te osrednje naloge prevajanje potisnjeno nekoliko v ozadje.

Kot rečeno, se prvi slovenski prevodi Horacija pojavijo po letu 1830, se pravi, v obdobju romantike, v obdobju, ko je bila Horacijeva zvezda drugod v Evropi že precej v zatonu. Ognjevita, čustveno razgibana romantika ni imela več toliko posluha za trezno zadržano in razumsko uravnoteženo sporočilo Horacijevih liričnih kitic, zato so nekateri najvidnejši predstavniki evropske romantike Horacijevo liriko odklanjali. Goethe jo je npr. ocenjeval kot »eine furchtbare Realität ohne alle eigentliche Poesie«, ⁷ Ugo Foscolo je videl v njej samo »skrbno izdelan mozaik, sestavljen v Rimu iz dragocenih kamnov, ki so bili izkopani na Lesbosu«, ⁸ Byron je Horacija označil kot pesnika, »ki zna govoriti intelektu, ne pa srcu« ⁹ itd. Pri nas je Prešeren v *Novi pisariji* obračunal s slepim in enostranskim priseganjem na načela Horacijeve *Poetike* in to manjjo karikiral v liku Pisarja. Vendar lahko rečemo, da je Prešeren kljub temu samo Horacijevo liriko visoko cenil, saj je v nekaterih pesmih duhovito posnel, da ne rečem, travestiral motiviko posameznih Horacijevih pesmi.¹⁰

Še bolj pa se je nad Horacijem navduševal Prešernov vzhodnoštajerski vrstnik Stanko Vraz (1810–1851). Svojemu navdušenju nad Horacijem je dal Vraz pozneje, v svoji ilirski fazi, duška med drugim tudi v temle opisu srečanja s staro šolsko izdajo njegovih Pesmi:¹¹ »Otvorim ju, a eto ti moga ljubimca Horacija. Zdrav mi bio, stari moj znanče i prijatelju Quinte! rekнем ja, razširim ruke i u lice ga poljubim. Da istinu kažem: ja sam zakleti neprijatelj i vrug latinštine, latinštine one, koja se je terala dosad u školah ugarsko-horvatskih ... Nu latinštinu, koja sjaje iz delah Horacievih i drugovah dobe njegove, uvek ću ceniti i obožavati. Ja dakle i sada sa igrajućim sardcem primem u ruke Horacija ... Tu najdem opazke iz školske svoje dobe, kad sam toli vatreno ljubio i čitao ode te rajske i božanstvene, i poljubim svaki podbilježen redak kao ostanak cveta ili kose od prve moje ljubovce ... Ali šta posle epistolah sledi, za mene je nebrojeno blago, zlato žeženo: sledi name Epistola ad Pisones. Epistola ta ima samo 476 redakah, nu svaki taj redak vredi alem iz carske krune, i dostoji da se u svakoj školi, gde se izobražavaju mladi pisaoci i sudci pisamah, zabilježi sa krupnimi zlatimi slovi na čelo dvorane ... Da (Postavimo) latinski jezik ništa izvarstnog neima od jedine te epistole, a ono bi već ona dostojala, da latinski uči svaki mladić, koj hoće da šta piše ...«

Stanko Vraz je bil tudi prvi, ki je poskušal Horacija presaditi v slovenske verzje.¹² Med leti 1830 in 1835 je namreč poslovenil osem Horacijevih pesmi. Žal so njegovi prevodi obležali v rokopisu in jih je šele ob stoletnici pesnikove smrti objavil Anton Slodnjak.¹³ Zato seveda Vrazovi prevodi niso mogli imeti nobenega vpliva na razvoj slovenske pesniške besede in tudi ne na razcvet naše poznejše prevajalske umetnosti. In vendar so ti prevodi po svoje dragoceni kot zgodovinski dokument, saj nam odpirajo zanimiv vpogled v začetke našega prevajanja iz antične poezije ter nazorno odkrivajo težave, s katerimi so se morali spoprijemati naši najstarejši prevajalci, ko so skušali v slovenščino presajati metrično podobo, dikcijo in motiviko antičnih literarnih umetnin.

Za ilustracijo Vrazove prevajalske tehnike naj navedem njegov prevod t. i. *Spomladanske pesmi* (C. IV 7).¹⁴ Prevod te pesmi sem izbral iz dveh razlogov: prvič, ker je med vsemi Vrazovimi prevodi Horacija verjetno najbolj uspel, in drugič, ker sta se pozneje z istim besedilom spoprijela še dva slovenska prevajalca, tako da lahko ob njem primerjamo troje različnih prevajalskih prijemov.

Spomladanska pesem velja za eno Horacijevih poznejših stvaritev.¹⁵ V njej se pesnik loteva presenetljivo podobne tematike kot v eni svojih prvih liričnih pesmi, C. I 4 (*Solvitur acris hiems*),¹⁶ le da je njegova umetnost zdaj bolj zrela in resnoba, čustvo pa bolj otožno, polno trpke melanholije ob misli na minljivost vsega zemeljskega.¹⁷ Neki nemški komentator, ki hvali to pesem zaradi njene blagozvočnosti (»köstliche Wohllaut der Verse«), upravičeno pripominja, da bi bila zaradi otožne vsebine zanjo primernejša oznaka »Herbstlied«, tj. »jesenska pesem«.¹⁸

Pesem je zložena v t. i. prvi arhilohovski kitici, v metričnem obrazcu, ki se v vsem Horacijevem opusu pojavi enkrat samkrat in ki je izredno blizu elegičnemu distihu. Elegični distih je najbolj priljubljena mera antične lirike; in Horacij je verjetno edini rimski lirik, ki ni nikoli napisal niti enega elegičnega distiha, čeprav je sicer z izredno virtuoznostjo obvladoval vso bogato polifonijo antične metrike.¹⁹ V *Spomladanski pesmi* se je elegičnemu distihu sorazmerno še najbolj približal, kajti njen metrum je v bistvu okrnjen elegični distih, se pravi, heksameter + polovica pentametra:

Diffugere nives, redeunt iam gramina campis,
arboribusque comae;
mutat terra vices et decrescentia ripas
flumina praetereunt.

Morda je skušal pesnik z bližino elegične forme še bolj poudariti elegičnost in otožnost vsebine.

Zanimivo je, kako si je Stanko Vraz mukoma prizadeval, da bi posnel izvirni metrum, pri tem pa je očitno delal silo naravnemu naglašanju slovenskih besed:

Otalil se že sneg; trava se povrne na ledine,
listje pa na drevesa.

Zemlji se spreminjava obraz, naduti potoki
nad brege že stopajo.

Ker Vraz svojega prevoda ni opremil z naglasnimi znamenji, pravza- prav ne vemo, kako je treba posamezne besede poudarjati. Toda ker se šte- vilno zlogov v izvorniku in v prevodu v vsakem posameznem verzju skoraj uje- ma, je očitno, da je Vraz skušal posnemati izvirni metrum. V lihih verzjih, tj. v heksametrih, mu je to precej uspelo, nekateri med njimi so prav blago- glasni, npr.

zimo segreje zefir, pomlad pretira poletje ...²⁰

Manj so se mu posrečili sodi verzi, tj. polovičke pentametrov, ki jih je natezal na Prokrustovo posteljo, saj jih je najbrž treba naglaševati takole:

listje pa na drevesá
nád brege že stopajó

V leksikalnem pogledu zbuja pozornost številne vzhodnoštajerske dialektične posebnosti in razne besede, ki jih danes občutimo kot izrazite ar- haizme, npr. naduti potoki za »narasli potoki«, ²¹ drevena zima za »otrpla zima«, ²² voza za »ječo«, ²³ pota za »verigo«²⁴ itd.

V vsebinskem pogledu je za Vraza značilna velika svobodnost, tako da njegov prevod včasih izraža ravno nasprotje tega, kar hoče povedati izvornik. Tako npr. beremo že v prvi kitici: »naduti potoki nad brege že stopajo«, kar pomeni: »narasli potoki se že razlivajo čez bregove«. Pomen izvornika je v resnici ravno nasproten: *et decrescentia ripas flumina praeterunt* – »in mimo bregov že tečejo upadajoči potoki«.

Zlasti zanimiv vsebinski spodrseljaj je Vraz zagrešil ob Horacijevem ver- zu *cuncta manus avidas fugient heredis, amico quae dederis animo* (verz 19–20), ki ga je poslovenil takole: »vse lakotnih bo rok naslednikovih se re- šilo, karkoli daš milorad«. Horacij hoče reči: »pohlepnim rokam tvojega de- diča bo ušlo vse, kar boš privoščil svoji prijateljici = svoji duši = samemu sebi«, ne pa, »kar boš dal milorad«, se pravi, »kar boš dal vbogajme«, kot je ta verz interpretiral Vraz.²⁵ Očitno si Vraz v svojem mladostnem romantič- nem idealizmu sploh ni mogel predstavljati takšne egoistične izjave iz pes- nikovih ust. Zanimivo je, da se tudi nekateri sodobni interpreti zgražajo nad tem verzom in ga skušajo na razne načine olepšati ali opravičiti. Tako npr. piše Gebhardi: »Naša čustva žali, če Horacij svoj poziv in vsa druga mogoča in opozorilo, da bo vse, kar privoščimo svojemu ljubemu jazu, ušlo pohlepnim rokam nasmejanih dedičev«. ²⁶ Nekateri gredo celo tako daleč, da ravno za- radi te izjave celo kitico izločajo kot nepristno,²⁷ kar je seveda skrajno nasilno in povsem zgrešeno. Toda v luči teh novejših filoloških posegov in razlag nam postane tudi Vrazov (hoteni ali nehoteni) poskus moralne olepšave iz- virmika razumljivejši.

Približno pol stoletja po Vrazu se pojavi drugi slovenski prevod iste pes- mi, in sicer na platnicah Škrabčevega Cvetja z vrtov sv. Frančiška.²⁸ Prevod je poslal Škrabcu neki nepodpisan prijatelj kot primer izboljšane »nove znanstvene pisave za našo slovenščino,« kakršno je zagovarjal Stanislav Škrabec. Za grafično podobo tega prevoda oziroma te pisave so značilni šte- vilni ostrivci, krativci, strešice, večje zgoraj in spodaj in vsa druga mogoča in nemogoča naglasna znamenja, dodajanje novih črk (y, w) itd.; v pesmi sko- raj ni zloga, ki ne bi bil opremljen vsaj z enim, če ne z dvema akcentoma. Vse to učinkuje za naš občutek (zlasti za naše oči) skrajno neestetsko in neo- kusno.

Toda če si odmislimo to grafično dračje, če transkribiramo besedilo v normalni slovenski pravopis, lahko ugotovimo, da je prevod izredno gladko tekoč, da je daktilski ritem izvornika v njem zelo posrečeno in neprisiljeno

zadet, predvsem pa, da je prevod v filološkem pogledu vzor zvestobe, saj se v njem ni izgubil skoraj noben odtенок izvornika, ob tem pa je slovenski izraz ostal svež in neposreden:

Pa je razběžal se sneg! Spet vrača se travica polju,
vračajo drevju lasje;
zemlja spreminja obraz in vodé, ki se vtekajo, v jarkih
spet mimo obrežij gredó ...

Prisluhnimo samo uvodnemu akordu: *Pa je razběžal se sneg!* To je natančno isto kot latinsko *diffugere nives*, preveden je celó prefiks *dis-*, ki pomeni isto kot slovenska predpona *raz-*, ohranjena je celó dinamika latinskega glagola *diffugere*, ki je tudi tu glagol premikanja (*bežati*). Kakšna zvestoba v primerjavi z Vrazovim »Otalil se že sneg« ali v primerjavi z različnimi nemškimi prevodi!²⁹

Tudi nadaljevanje »spet vrača se travica polju« povsem ustreza izvorniku *redeuntque gramina campis*, pri čemer je tudi tu ostala neokrnjena dinamika glagola premikanja (»vračati se«), ki je npr. pri nemških prevajalcih spet pogosto zabrisana.³⁰

Tudi v naslednjem verzú »Vračajo drevju lasje« je prevajalec v celoti posnel podobo izvornika, ki v številnih drugih prevodih zbledi, ko latinski izraz *comae* parafrazirajo kot »listje«. ³¹ V latinskem izvorniku zbuja drevesa (*arbores*), ki se jim spomladi »vračajo lasje« (*comae*) vtis žive in neposredne personifikacije. Ta drevesa nas nehote spominjajo na Župančičevo *brezo tenkolasko* (»kdo lasé ti razčesava, da stojé ti tak lepó?«) in na *hrasta kodrogrivca* (»kdo lasé ti goste mrši, da so kuštravi tako?«). Lahko rečemo, da je med številnimi prevajalci Horacija širom po svetu Škrabčev anonimni prijatelj eden redkih, ki je posebej podobo lasatih dreves ohranil neokrnjeno v svojem prevodu.³²

Toliko o prvih dveh verzih tega anonimnega prevoda. Do podobnih ugotovitev bi prišli, če bi podrobno razčlenili tudi naslednje verze do konca. Skratka, gre za prevod, ki je filološko do kraja zvest, in vendar ne suhoparno pedanten. Prav ravedovni smo, kdo se skriva za Škrabčevim anonimnim korespondentom. Tudi če ni poslovenil nič drugega, se je že s prevodom te kratke pesmi dostojno zapisal v zgodovino slovenske prevajalske umetnosti.

Še petdeset let pozneje, natanko sto let po Stanku Vrazu, se pojavi tretji slovenski prevod iste pesmi. Avtor prevoda je Amat Škerlj (1878–1927), profesor latinščine na novomeški gimnaziji in velik oboževalec Horacija.³³ Prevod je izšel postumno v knjižici Škerljevih prevodov, ki jo je ob 2000-letnici pesnikovega rojstva izdal Anton Sovrè.³⁴ Škerlj je opustil izvorni, elegično zadržani daktilski metrum in namesto njega uvedel lagodno nizanje lahkotnih, urno tekočih trohejev. Število zlogov je kljub temu ostalo skoraj nespremenjeno, tako da se zunanji volumen pesmi v primerjavi z izvornikom ni povečal ne zmanjšal. Poleg tega je Škerlj svoj prevod obogatil tudi z rimami, z zvočnim sredstvom, ki ga antika sploh še ni poznala, še več, dodal je celó notranje rime. Ritmika verza je s tem postala izredno pospešena, hlastava, graciozno igriva, in se kot taka lepó poda zlasti začetnim akordom, kjer pesnik opisuje lahkotni prihod pomladi:

Pobegnili so snegovi, spet livade zelené
in lesovi spet brsté;
sahne voda, med bregovi val se peni, v dalj hiti,
zemlja lice si krasi.
Gracij trojko, nimfe miče, da skoz log in gaj skočnó
lahkokrile rajajo ...

Manj primeren se izkaže lahkotni tok tega ritma v nadaljevanju, kjer izvornik v težaškem, spondejsko zasoplelem tempu opeva prihod zime in neizbežnost smrti:

Cum semel occideris et de te splendida Minos
fecerit arbitria,

non, Torquate, genus, non te facundia, non te
restituet pietas.

V Škerljevem prevodu je baladna grozljivost trojne anafore *non* povsem zabrisana; njegova prepesnitev teh mrakobnih verzov se je sprevrgla skoraj v lahkotno romanco:

Ko v temè brez kraja padeš, ko ti Minos razglasi
sodbo, sad pravičnosti:
več iz Orka se ne ukradeš; rod, pobožnost brez moči,
nič ni dar zgovornosti.

Blagozvočna in graciozna, od rim prekipevajoča dikcija Škerljevega previda je bližja Gregorčiču, Ketteju ali Župančiču kot pa Horaciju. Prevajalec je postal ujetnik melodije prekipevajočih rim in je tej očarljivi melodiji na ljubo žrtvoval prenekateri pomenski odtенок izvornika. Čeprav odličen filolog, je prevodu dodajal ne samo rime, ampak še marsikaj drugega, marsikatero podobo, ki je v izvorniku ni.³⁵ Skratka, prevajalec se je zavestno in hote oddaljeval od izvornika in ustvaril neko novo kvaliteto. Storil je v kar največji meri to, kar je baje kot gimnazijski profesor zahteval od svojih novomeških dijakov: latinskemu klasiku je »slekel rimsko togo in ga odel v slovensko obleko«. ³⁶ Njegova prepesnitev je zanimiva predvsem kot drzen poskus iskanja novih poti v smeri čim bolj sproščenega podomačevanja izvorne predloge; žal pa je ta poskus marsikje obtičal na pol poti.

Zanimiv je odmev, ki ga je ta poskus zbudil v tedanji slovenski javnosti. Ob slovenskih prevodih Horacija, ki so izšli ob pesnikovi 2000-letnici, je Rajko Ložar v reviji Čas objavil obsežen esej.³⁷ Čeprav se ne moremo v celoti strinjati z idejnimi izhodišči in ocenami tega eseja, pa ga vendar lahko označimo kot eno naših najbolj studioznih razglabljanj o prevajanju iz antike. Osrednja ost Ložarjevega prispevka je sicer naperjena v glavnem zoper Antona Sovreta, ki je ob istem času v mohorskem Cvetju objavil prevod Horacijevega *Pisma o pesništvu*,³⁸ v dijaškem listu Mentor pa nekaj prevodov Horacijevih liričnih pesmi.³⁹ Vendar Ložarjeva kritika v enaki ali celo v še večji meri zadeva tudi Škerljeve prevode, saj lahko rečemo, da so bili ubrani na isto valovno dolžino oziroma da se pri Škerlju Sovretov prevajalski koncept stopnjuje do skrajnosti. Ložar očita tem prevodom, da so »romantični« in ne »klasični«, priznava jim sicer »melodično formo, duhovito frazo, lahkotne ritme, izrazito plastiko«, vendar pogreša sledove antičnega metruma, ki je napravil prostor »dokaj splošni, da ne rečem poetični že kar banalni strofi«. V Ložarjevih kritičnih pripombah čutimo veliko estetsko razgledanost in tenkočutnost, iz njih govori *arbiter elegantiae*, ki pa večkrat nima dovolj čvrste opore v filološki utemeljenosti. Tako je npr. zgrešena Ložarjeva trditev, da je »obilica melodizmov, vokalizacij itd. pač značilna za slovenski lirizem, a ne za rimski realizem«. Ravno rimska lirika je, kot kažejo novejša raziskave,⁴⁰ izostrila godbo konzonantov in vokalov do neslutnih tančin, in ravno Horacij je izreden mojster v vokalizaciji svojih verzov, ki nadvse skrbno tehta in razporeja igro temnejših in svetlejših vokalov, položaj enozložnic in mnogozložnic v verzu in s tem dosega presenetljive zvočne učinke.⁴¹ Tako npr. tudi v *Spomladanski pesmi* s kopičenjem svetlih e-jev in i-jev ponazarja pihljanje pomladnih zefirjev (v. 9: *frigora mitescunt Zephyris, ver proterit aestas*), kmalu zatem pa z gostim zaporedjem mračnih o-jev in u-jev, ki jih spremlja zamolklost nazalov in hreščavih r-ov, ponazarja prihod odvratne zime (v. 12: *mox bruma recurrit iners*). Zanimivo je, da so vsi trije slovenski prevajalci – in zlasti še Amat Škerlj – zvesto posneli igro svetlih vokalov v opisu pomladi,⁴² manj pa so uspeli v mračnem nadaljevanju te vokalne godbe.

Podoba in usoda Horacijeve pesmice v treh različnih slovenskih prevodih⁴³ je samo droben izsek iz zgodovine naše prevajalske umetnosti. Vendar je ta drobnosti izsek zgovoren zlasti z dveh vidikov.

Prvič: obravnavana dejstva nam kažejo, kako se je naša prevajalska umetnost v teku stoletja prebila iz anonimnega ozadja v ospredje kulturnega

dogajanja. Medtem ko je prvi prevod, pred 150 leti, obležal v rokopisu, in medtem ko je drugi prevod, pol stoletja pozneje, zagledal luč komaj na platnicah nabožnega mesečnika, pa je tretji že našel možnost objave v samostojni knjižni publikaciji, v knjižnici, ki je zbudila vrsto kritičnih in polemičnih odmevov; poleg obsežnega Ložarjevega eseja sta namreč o tej knjižici izčrpno poročala tudi Božidar Borko in Tine Debeljak v tedanjih osrednjih slovenskih dnevnikih.⁴⁴ Čeprav so danes, pol stoletja pozneje, publikacijske možnosti naše prevajalske umetnosti neizmerno širše, pa je njena odmevnost v kritiki veliko manjša, saj si težko predstavljamo, da bi danes drobna knjižica prevodov doživela toliko ocen v dnevnem in revialnem tisku in prerasla tako rekoč v osrednji kulturni dogodek dneva. Brez pretiravanja lahko zapišemo, da npr. v zadnjem desetletju naš dnevni in revialni tisk vsem tridesetim zvezkom zbirke »Lirika« skupaj ni posvetil tolikšne pozornosti kot tedaj drobni knjižici prevodov enega samega lirika.

Drugič pa je ta primerjava poučna tudi zato, ker nam kaže troje različnih prevajalskih prijemov: najprej Vrazov pionirski podvig, ki se še ves izčrpava v naporih za osvojitve antičnega metričnega obrazca in ki se tudi še ne more v celoti dokopati do pravega razumevanja izvornikovega besedila, dalje, filološko vzorni in jezikovno prečiščeni pristop anonimnega prevajalca v Škrabčevem Cvetju; in naposled Škerljev poskus presaditve v tradicionalno domačo pesniško formo, poskus popolnega ponašanja in posodobljenja, ki nam imponira s svojo eksperimentalno drznostjo, čeprav nas ne zadovoljuje povsem. In vendar čutimo, da je tu dosežena neka raven, mimo katere ni poti nazaj: vsak prihodnji prevajalec bo moral upoštevati izkušnje svojih predhodnikov in ob njih iskati nova pota in nove pristope k izvorniku.

Članek je bil napisan kot referat za strokovno srečanje jugoslovanskih prevajalcev na Črnem vrhu nad Idrijo 12. oktobra 1979.

OPOMBE

¹ Za ilustracijo naj navedem, da Josip Jurčič v *Desetem bratu* nobenega latinskega pisca ne citira tako pogosto kot Horacija, ki ga njegov junak Lovro Kvas v pismu Ferdinandu Bojanu označuje kot »najinega prijatelja«, »svojega in tvojega ljubljenca« itd. (prim. 7. poglavje).

² Prim. K. Staedler, *Die Horazfrage seit Lessing*, Berlin 1902; E. Stemplinger, *Das Fortleben der Horazischen Lyrik seit der Renaissance*, Leipzig 1906; C. Goad, *Horace in the English Literature of the XVIIIth Century*, New Haven 1918; E. Stemplinger, *Horaz im Urteil der Jahrhunderte*, Leipzig 1921; J. Marmier, *Horace en France au XVIIe siècle*, Paris 1962; W. Monecke, *Wieland und Horaz*, Köln 1964; W. Busch, *Horaz in Russland*, München 1964; St. Josifović, *Horaz in der älteren serbokroatischen Literatur*, *Živa antika* 15, 1965, 429–456; 16, 1966, 279–309; VI. Vratović, *Horacije u dubrovačkom pjesništvu 18. i 19. stoljeća*, *Radovi JAZU* 357, 1971, 275–352; VI. Vratović, *O recepciji Horacija u hrvatskih latinista*, *Forum* 1975, 529–534; E. Schäfer, *Deutscher Horaz – Die Nachwirkung des Horaz in der neulateinischer Dichtung Deutschlands*, Wiesbaden 1976; C. Goad, *Horace in the English Literature of the XVIIth Century*, New Haven 1918; J. Marmier, *Horace en France au XVIIe siècle*, Paris 1962.

³ Prim. D. Voglar, *Vodnikovo spoznavanje Horaca*, *Slavistična revija* 13, 1961–62, 60–87.

⁴ T. i. 39. in 40. Horacijeva oda, ki ju je Linhart v latinščini in v nemškem proznem prevodu objavil v mladostni zbirki *Blumen aus Krain*, 1781. Prim. opombe A. Gspana, v: A. T. Linhart, *Zbrano delo I*, Ljubljana 1950, 510–512; K. Gantar, *Zapisek o avtorstvu 39. in 40. »Horacove« ode*, *Jezik in slovstvo* 13, 1968, 199–200.

⁵ Prim. K. Gantar, *Poglavje iz zgodovine slovenskega klasicizma: Sapfiška kitica v slovenščini*, *Živa antika* 28, 1978, 179–189; isti, *Grške lirične oblike in metrični obrazi*, *Literarni leksikon* 7, Ljubljana 1979, 48–60.

⁶ Se pravi, z druge strani, prav ista okoliščina, ki je pozneje, ko je po prvi svetovni vojni humanistična izobrazba začela polagoma izgubljati tla v našem šolstvu, narekovala Sovretu, da je začel intenzivno prevajati antične pesnike, saj se je tega po lastni izjavi lotil v želji, »da bi antični klasiki vsaj v prevodih živeli dalje med nami«.

⁷ E. Doent, *Goethe über Horaz*, Wiener Studien 79, 1966, 396–399.

⁸ Prim. A. Rostagni, *Storia della letteratura latina* 2, Torino 1964³, 150.

⁹ Prim. B. Ripsati, *Storia della letteratura latina*, Firenze 1977¹³, 379.

¹⁰ Tako je npr. v Prešernovi pesmi *Od železne ceste* že L. Pintar odkril daljni odmev Horacijeve pesmi III 9 (*Donec gratus eram tibi*) in obe pesmi označil kot »nadpevanki« (Ljubljanski zvon 17, 1897, 47–49). – Sonet *Očetov naših imenitna dela* je motivno soroden Horacijevi pesmi I 6 (*Scriberis Vario*), obe obravnavata motiv t. i. recusatio. – *Predgovor in zagovor Zabavljivih zapisov* je v bistvu prevod motta, ki ga je Prešeren sam prepisal iz Horacija (*Ferunt summos fulmina montes*, C. II 10, 11–12).

¹¹ Kolo 3, 1843, 136–137.

¹² Že pred Stankom Vrazom je sicer skušal nekaj Horacijevih pesmi posloveniti štajerski pesnik in narodni buditelj Jakob Košar (1814–1846). Vendar je prevajal v tako suhoparni in okorni prozi, da ne sodi v naš okvir (rokopis njegovih prevodov štirih Horacijevih pesmi je shranjen v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani).

¹³ Stanko Vraz, *Slovenska djela II*, priredil Anton Slodnjak, Zagreb 1952, 26–31, prim. tudi opombe 241–242.

¹⁴ Horacijeve pesmi v izvirmiku nimajo naslovov, temveč se označujejo le s številkami po vrstnem redu v posameznih knjigah. Za C. IV 7 se je v številnih izdajah in prevodih udomačil naslov *Spomladanska pesem* ali *Pomladna pesem* (tako tudi M. Grošelj – E. Mihevc v šolskem komentarju k *Izbranim delom* Horacija, Ljubljana 1955, 79), zato v nadaljevanju iz praktičnih razlogov uporabljam ta naslov.

¹⁵ Četrta knjiga Horacijevih pesmi, ki vsebuje tudi *Spomladansko pesem*, je izšla ok. l. 13 pr. n. št., tj. pet let pred pesnikovo smrtjo.

¹⁶ C. I 4 (*Solvitur acris hiems*) in C. IV 7 (*Diffugere nives*) sta si po tematiki, dikciji in strukturi verza tako podobni, da ju številni komentatorji obravnavajo kot dvojčici. M. Grošelj – E. Mihevc, n. d., 79, ju označujeta za »pesniško variacijo iste teme«, podobno tudi W. Wili, *Horaz und die augusteische Kultur*, Basel 1948, 359. Podobnosti in razlike med obema pesmima podrobno razčlenjuje A. J. Woodman, *Horace's Odes Diffugere nives and Solvitur acris hiems*, *Latomus* 31, 1972, 752–778.

¹⁷ Prim. A. Kießling – R. Heinze, *Horatius, Oden und Epoden*, Berlin 1908⁵, 405: »Dasselbe Thema wie I 4, nur reifer und ernster gehalten.«

¹⁸ H. Menge, *Die Oden und Epoden des Horaz*, Berlin 1904³, 393.

¹⁹ V Horacijevih zbirkah se pojavlja 24 različnih vrst verzov in 19 različnih kitčnih obrazcev – več kot pri katerem koli drugem grškem ali rimskem liricnem pesniku.

²⁰ Opazne so zlasti aliteracije (zimo segreje zefir, pomlad pretira poletje), ki skušajo očitno posnemati podobno figuro v izvirmiku (*frigora mitescunt zephyris, ver proterit aestas*).

²¹ Izraz prav razumemo šele, če ga primerjamo z besednimi zvezami pri Pleteršniku: *prsi se mu nadmejo, seme se naduje, naduta lica* (aufgeblasen). Slovar slovenskega knjižnega jezika II, Ljubljana 1975, 910, označuje glagol »naduti, nadujem« kot zastarelo in navaja le dva primera njegove rabe: *veter je nadul jadra; nadul trup konja*.

²² Paralelo, vzeto od vzhodnoštajerskega pisatelja Dajnka, najdemo spet pri Pleteršniku: *od mraza dreveni* (star.) *prsti*. Slovar slovenskega knjižnega jezika I, 1970, 494, označuje tudi to rabo kot zastarelo in navaja kot primer: *bil je ves drevan od mraza* = negiben, tog.

²³ Izraz je bil v rabi predvsem na vzhodnem Štajerskem, vendar ga poznata že tudi Trubar in Dalmatin.

²⁴ Izraz poznata v tem pomenu že Trubar in Dalmatin (*železne pote, s potami zvezan*), sicer pa je bil ta izraz, po Pleteršniku sodeč, v rabi predvsem na vzhodnem Štajerskem.

²⁵ Izraz *amico animo* je mogoče teoretično, zgolj z morfološkega stališča, obravnavati kot dativ ali kot ablativ singulara. Vraz ga je očitno štel za *ablativ* načina (abl. modi) v pomenu »s prijazo dušo« = »naklonjenega srca« = »milorad« = »vbojamek«. V resnici pa gre v tem primeru za *dativ* indirektnega objekta, kajti le tako dobi verz svojo smiselno poanto.

²⁶ W. Gebhardi, *Ein ästhetischer Kommentar zu den lyrischen Dichtungen des Horaz*, Paderborn 1913³, 336. Prim. tudi sodbo E. Fraenkela, ki označuje to misel kot »bežno opazko, ki zveni v celotnem kontekstu precej konvencionalno; ni verjetno, da bi bilo v njej zasidrano pesnikovo srce« (E. Fraenkel, *Horace*, Oxford 1957, 421).

²⁷ Tako C. Becker, *Das Spätwerk des Horaz*, Göttingen 1963, 152.

²⁸ Cvetje z vrtov sv. Frančiška 4, Gorica 1883, zv. 5; pismo datirano 10. sušca 1883.

²⁹ H. Menge (*Die Oden und Epoden des Horaz*, Berlin 1904³) prevaja npr.: »Fort ist der Schnee!« Pač pa smisel izvirnega glagola dobro zadene W. Gebhardi s prevodom: »Der Schnee zerrann« (*zer-rinnen* je natanko isto kot latinsko *dif-fugere*).

³⁰ Prim. H. Menge: »schon grünt im Gefild aufs neue der Rasen«, W. Gebhardi: »es sprießen schon die Auen«.

³¹ Tako H. Menge (»schon grünt an den Bäumen das Laub«), W. Gebhardi (»die Bäume kleidet wieder frisches Grün«), J. M. Stowasser (»schon kehrt Laub zurück dem Walde«).

³² Eden redkih nemških prevajalcev, ki je ohranil prvotno podobo, je pesnik R. A. Schroeder (*Die Gedichte des Horaz*, Wien 1935, 130): »schon die Halme den Feldern kehren und Wäldern ihr Haar«.

³³ Prim. *Slovenski biografski leksikon* 3, 633–634.

³⁴ Q. Horatius Flaccus, *Izbor iz Satir in Pisem*. Prevedla Škerlj Amat in Sovrè Anton. Uvod in komentar napisal Sovrè Anton. Ljubljana 1935.

³⁵ Prim. *val se peni, v dalj hiti; skoz log in gaj; ko v temò brez kraja padeš; sodba sad pravičnosti* (izvirnik ima samo izraz *arbitria* = sodba) itd. Najbolj nas preseneča, da je prevajalec, ki je sicer očitno težil k čim večjemu podomačenju in posodobljenju, dodajal celò mitološke figure, ki jih v izvirniku ni, npr. iz *Orka, Kerberos* – čuvar pekla.

³⁶ Janko Jarc, *Jutro* 1928, 37.

³⁷ R. Ložar, *Prevodi iz Horacija in naš poetični jezik*, Čas 30, 1935–36, 289–302.

³⁸ Q. Horatius Flaccus, *Pismo o pesništvu*. Cvetje iz domačih in tujih logov 3, Celje 1934.

³⁹ Iz *Horacijevih pesmi*, Mentor 1935–36, 111–113. Poleg tega je A. Sovrè ob tej priložnosti objavil tudi članek *Ob 2000-letnici Horacijevega rojstva*, Pedagoški zbornik 31, 1935, 9–15, ki je ostal precej neopažen, saj ga npr. ne beleži niti B. Gerlanc v sicer zelo izčrpni *Bibliografiji Antona Sovreta*, Ljubljana 1970.

⁴⁰ Prim. L. P. Wilkinson, *Golden Latin Artistry*, Cambridge 1966, passim.

⁴¹ Prim. tenkočutna opažanja M. Grošlja, *O vplivu afekta na stilizacijo Horacijevih od I*, Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani 1, 1950, 29–131, in V. Pöschla, *Horazische Lyrik*, Heidelberg 1970.

⁴² Tako npr. v vseh treh slovenskih prevodih 9. verza prevladujejo svetli e-ji in i-ji: *zimo segreje zefir, pomlad pretira poletje* (Vraz), *mraze zefiri meče, spomlad prepoja poletje* (Škrabčev anonymus), *led tali se pod zefiri, za pomladjo leto gre* (Škerlj).

⁴³ Kot četrtega prevajalca te pesmi bi lahko omenili Josipa Suchyja, ki je prevedel celoten Horacijev opus, vendar v prozi, brez pravih literarnih ambicij (prevod je obležal v rokopisu), zato ne sodi v naš okvir. Prim. *Slovenski biografski leksikon* 3, 541–542.

⁴⁴ B. Borko, *Jutro* 1935, 251; T. Debeljak, *Slovenec* 1935, 262.